

A desgrat de Vidos (*Parole Marin.*, 399-403) i Terlingen, no hi ha cap raó per cercar un punt d'origen únic, i suposar que aquest sigui Itàlia: es tracta d'un mot comú a les tres principals llengües romàniques del Mediterrani, que si no s'hereta del llatí vulgar, de tota manera vindria de la fase romànica inicial: hi havia ja antecedents clàssics: *fortuna procellae* en Horaci (*Ars Po.*, 201) i Heròdot parla, en un passatge, de les naus naufragades «en les presents fortunes» (τύχησι).

Per la semàntica, em decanto a creure, com ja va fer Tallgren (l'article del qual és bàsic en aquest problema, *Npb. Mgn.* xxii, 53-8), que és un eufemisme amb el matís de 'atzar, fet que es pot esdevenir' destinat de primer a evitar la força alarmant dels mots com *procella*, *tempestat*, *temporal*, *borrasca*, *tormenta*; no crec, amb Wartburg (*FEW* III, 737), que s'hagi de partir de la idea de 'desgràcia', que està poc estesa (en particular, rom. dels Grisons *furtüna*, *-ina*, id. a l'Engadina, 'pressa, urgència' a Sobre-selva) i en part és tardana entre els representants romànics del mot; veg. encara Jud (*Npb. Mgn.* xxii, 154; Spitzer, *LexikK*, 78; MLWagner, *RFE* x, 232n.; MRLida, *Juan de Mena*, p. 245). Muntaner mostra consciència del sentit bàsic de 'sort adversa' en el passatge del § 172 que extractarem a RODA: no és, doncs, probable tampoc la curiosa idea nova que exposen els Kahane (*Festschrift Gamillscheg*, 1968, 282, a propòsit del que veurem a RISC).

Fortunal adj.: *vent fortunal*, *mar fortunal*, 'tempestuos' [1415, Ausiàs Marc, Joanot Martorell]; també segurament cal llegir en un doc. vigatà de 1448 «fou fet un *furtunal* e molt exp(av)entable terratrèmol», on hi ha extensió a la commoció o a les ventades que acompanyaren un moviment sísmic;² modernament substantivat un *fortunal* 'temporal desfer' men. (*AlcM*) però recordo haver-ho sentit en altres llocs (eiv. o Costa de Llevant): del català manllevat en un text aragonès del S. XIV (*Marco Polo*, *RFE* xxvii, 441).

DERIV.: *Fortunar*; *fortunat* (Llull); *fortunadament* (Ant. Canals); *fortunà* i *fortunada*, Aversó. *Afortunat*, amb sentit neutre o dolent [1435 i repetidament en el S. xv, i encara]: «No menjaràs més, Pepa, / --- ni beuraràs / --- fortuna y mala estrella / qu'*afortunat* sóc jo!», MilàF (*Romllo.*, 302.12); només favorable escr. Renaix. i ja només «*afortunado*, felix», Belv.; *afortunador*, *afortunament*, *afortunar*. *Fortunós*. *Infortunat* [Pere el Cerimoniós, c. 1375, veg. supra, a *fortuna*; DTo. 1653]; *infortunat* [Lacav.]; *desafortunat*, *desafortunat*; *disfortuna*; *malafortunat*.

Fortuüt [1357; B. Metge, *Somni*, Riq., 204.11]; «*furtuüt* cas, un d'ells li aparex», Ausiàs (I); f. pl. *furtuüdes*, S. xv, *Flos de Medic.* (*AlcM* s. v. *fu*-), pres del ll. *fortiüus* (no *fortiüus*)³ 'casual, que es dona per coincidència'; antigament es va dir algunes vegades *afortuüt* per analogia d'*afortunat*: «Oh pare piadós --- bé sap la majestat vostra que los casos *afortuüts* de fortuna, qui han en si linatge de tots perills, deven ésser remesos a la divina Providència», JoMartorell (Ag. II, 81; Riq., 361). *Fortuütat*.

Fors existí en llatí arcaic com un substantiu equi-

valent de *fortuna*, generalment només en nominatiu (*o fors, fortuna!*, lamentació molt repetida), si bé també es troba algun cas escadusser de formes declinades com gen. *fortis*. D'aquest es formaren en llatí clàssic els compostos *forsan* (< *fors an* ---) i *forsit* (< *fors sit*), i aquest es perpetuà en l'it. *forse* 'potser'; sembla haver-hi hagut algun cas d'això en català medieval (*AlcM*) si bé en els que se citen es deu tractar de lliçons errònies italianitzants o llatinitzants, almenys en la major part, en lloc del *fors* que hem d'esperar segons la fonètica cat. (i en part mers llatinismes o italianismes ocasionals): «romàs aquella veguada, *forse* inspirat per Nostro Senyor, al qual llavors no plagué» en una Vida de R. Llull (*BABL* VIII, 93), «*Fortis*: acaso» en el glossari del *Gènesi de Scriptura* (ed. Ag.).

¹ Llull, *Li. del Gentil*, 293. L'original llatí portava «*quae fortuna est ista* ---» allà on, en el text català, va posar *qual ventura* ---, però en redactar-ho en català, el mot llatí degué provocar l'ús, en la frase següent, del llatinisme *fortuna*, que llavors a penes devia ser usat en la nostra llengua. — ² Citat per Fontserè-Iglésies, *Recopilació Sísmica*, pp. 207 i 195 (que ho treuen d'un article de Mn. Gudiol, *Bull. del C. Excur. de Vic*, 1917, p. 157), si bé amb la lliçó *furtimàl*, impossible, errada evident, sense explicar-ho. — ³ Tal com en el cas de *grātūitus*, sembla que l'escansió correcta és amb *ī* i que la *u* fou normalment semiconsonant o asil·làbica en aquests dos mots (com ho era en *suavis*, *suesco*, *Suetonius* i algun altre mot semblant). La impossibilitat de fer entrar un mot d'aquesta estructura en un hexàmetre si es comptava la *u* com a vocal (com ho era quasi sempre darrere consonant i davant vocal en llatí, llevat de *qu* i *gu*) féu que molts s'equivoquessin en l'escansió prenent la *i* per breu, i que excepcionalment algun altre, poc hàbil com a poeta, vagi comptar la *i* verament com a breu, per llicència poètica: «*fortiütöquē lūto - claus numerabat agrestis*» (o *-tū-*, Petroni, *Sat.* cxxxv, 8). Per això la grafa *fortuüt*, *gratuüt* (seguint *circuit*, on realment la segona *i* fou i havia de ser breu), adoptada de primer, en el DOrt., fou encertadament rectificada en *fortuüt*, *gratuüt* (i en canvi *circuit*) en el Dfa.

Foruca, V. *forat* *Fòrum*, V. *jur Forum*, *forumejar*, V. *ferum* (FER adj.). *Forvingut*, V. *fora Fos*, V. *fondre*, *fossa Fosa*, V. *fondre*

FOSC, del ll. *rūscus* 'moreno, negrenc', 'obscur'. □

¹ *a* doc.: fi S. XIII, *VidesR*.

«En l'ayn --- 687, En Beda --- se mostrà clar per vertuts en Anglaterra --- en la sua velesa ac los uls *fosscs*, per què .l menava un guaiador per los castels, per los cals preïcava la paraula de Déu ---», f° 264v1 (trad. «*eius oculi caligassent*», 833). Amb els matisos de 'mancat de llum', 'de color fosc', 'tenebrós (en sentit moral, etc.)' apareix en diversos clàssics del S. xv (JoMartorell, JRoig, I. de Villena, etc.); «les sumitats de les muntanyes *fosques*: --- caligantia», JnEsteve, *Li. Eleg.* k-5-b). En el sentit de 'lloc, quasi cec', que